

ЦІННІСНЕ СПРИЙНЯТТЯ ПРИРОДИ ЯК СУКУПНІСТЬ ЕТИКО-ЕСТЕТИЧНИХ МОТИВАЦІЙ В ЕКОЛОГІЧНОМУ ВИХОВАННІ УЧНІВ

О.О. БАРЛІТ

Україна, м. Запоріжжя, Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти

Постановка проблеми. Із становленням цивілізаційного виміру багатогранного життя людей взаємовідносини суспільства і природи посідають останнім часом чільне місце. У ХХ столітті людство стало усвідомлювати, що посилення впливу на навколишнє середовище може мати неконтрольований характер і несе загрозу людському буттю. Екологічна криза багато в чому обумовлена аксіологічною кризою як невідповідністю етичних нормативів екологічним вимогам сучасності. Великі сподівання на подолання екологічної кризи наукова спільнота відводить освіті й педагогіці, які формують образ людини в світі культури.

Культурно-освітній прогрес і етапи вироблення ціннісного ставлення людини до природи розглядаються науковцями по-різному: відповідно до концепції ноосфери (В. Вернадський, М. Моїсеєв, М. Холодний); у межах антропологічного підходу (І. Аносов, Б. Бім-Бад, С. Кривих, В.); аксіологічного підходу (Е. Агаці, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт). Однак, майже всі дослідники корекції ставлення людини до природи вважають, що формування нової ціннісної позиції тісно пов'язане з усіма концепціями соціалізації, завдяки її специфічності.

У формуванні нової аксіології природи не можна не помітити пошуків педагогічних моделей, адекватних часу, які надають перевагу можливостям етнічного виховання завдяки його зв'язку з життям, тому фундаментальна цінність етнічної педагогіки і культури підкреслюється можливостями етнокультурної варіативності, яку можна подати у двох аспектах: 1) у процесі формування особистості слід враховувати специфічні риси людини, тобто національний характер (менталітет), бо "етнічний характер і є тим ґрунтом", на якому будується аксіологічний вимір речей, явищ, подій; 2) перцепція етнокультурного компонента надає можливість формувати в процесі соціалізації загальнолюдські цінності як найбільш повне вираження національного [6, с. 219].

Нові педагогічні пропозиції щодо формування ціннісного ставлення людини до природи як намагання подолати суперечності в системі "людина-природа" знайшли

своє відображення в працях Е. Гірусова, Д. Гришина, М. Нікітіна та ін. Проте, на нашу думку, чимало дослідників природний поступ життя людини розглядають лише як тло в системі розвивальних чинників, як освітнє середовище або як певні умови життя, які потребують екологізації. Далеко не кожен педагог готовий сьогодні формувати моральні якості школяра, спираючись у цьому процесі на ціннісний потенціал природи. Тому значний інтерес у цьому контексті становлять сучасні теоретичні праці, автори яких (К. Корсак, Л.Сидоренк) піднімають проблему залучення Всесвіту до сфери етики.

Але слід акцентувати, що природний компонент освітнього середовища є максимально наближеним до психофізіологічних особливостей розвитку дитини, а необхідність зміцнювати її розумові сили серед природи – це вимога дитячого організму, як вважав В. Сухомлинський, до того ж такий спосіб сприйняття дійсності є важливим чинником формування динамічного, цілісного світогляду, необхідного для творчого розвитку особистості. Тому освітня діяльність потребує перегляду підходів, пошуку орієнтирів.

Психолого-педагогічний аспект визначається в різновекторних дослідженнях: американських психологів (R. Kellert Stephen [8] та ін.), російських вчених (В. Розанов [5], В. Борецько [1] та ін.).

Метою статті є обґрунтування ролі естетичного аргументу та етичної мотивації в екологічному вихованні молоді, формуванні ціннісного відношення до природи.

Краса природи формує в людини комплекс позитивних почуттів: спокій, тепло, задоволення, щастя. Американські психологи вважають, що це пов'язано з почуттям психологічного комфорту як результат тривалої еволюції людини [8]. Отже, людська генетика постійно потребує природного зразка, природної краси, природної гармонії.

Відомо, що краса природи – це своєрідний символ для людини, для нації, який використовується в гербах, прапорах; вона привертає увагу людини, створює певний емоційний клімат, акумулює життєву енергію тощо. Щодо визначення поняття "краса природи" існує декілька підходів: від роздумів про симетрію та асиметрію до систематизації її видів (В. Розанов [5], Е. Геккель [3] та ін.).

Однак такого погляду, на нашу думку, недостатньо для охорони природи, оскільки в ньому природна краса розглядається з утилітарної позиції: це потрібно для розвитку людини.

Деякі західні філософи і природоохоронці сприймають красу в природі, у мистецтві як наявне добро, піклування про яке є моральним обов'язком. Так, на думку

Ю. Харгроува, якщо "...втрата як природної, так і пов'язаної з мистецтвом краси є втратою загального добра в світі, то нашим обов'язком стає збереження обох цих видів краси" [9]. Отже, вважає вчений, обов'язок людей – підтримувати й зберігати красу природи, тому що краса, пізнана чи ні, є добром.

Дослідник В. Борейко в одній зі своїх праць наводить найпоширеніші помилкові погляди щодо оцінювання природи: «Краса природи існує виключно для задоволення людини. Краса, створена людиною, може бути вище краси дикої природи. Дика природи все одно буде підкорена людиною, і не слід зберігати її красу. Краса існує не в природі, а в свідомості людини. Для того, щоб захищати природну красу, її треба бачити. Критеріїв краси природи не існує. Краса природи – це питання персональних переваг, що не має користі для людини» [1].

Ми погоджуємося із переконливою думкою дослідників, що постійне сприйняття в дитячому віці краси природи є першопричиною духовності. Більшість людей стають емоційно близькими до ландшафту, де пройшло їх дитинство. Навіть любов до природи має три складові: естетичну, інтелектуальну, етичну.

Естетичне переживання включає як об'єктивний аспект, що визначається естетичними характеристиками об'єкта, так і суб'єктивний аспект, що пов'язаний з особливостями, розумовими здібностями, інтересами спостерігача. Отже, суб'єктивний аспект можна розвивати, навчаючи людинубачити красу природи [1; 2; 3; 6].

Цілком закономірним є переконання К. Ушинського: "Називайте мене варваром в педагогіці, але я виніс із вражень мого життя глибоке переконання, що чудовий ландшафт має такий же великий виховний вплив на розвиток молодого душі, з яким важко конкурувативпливу педагога" [7, с. 287].

Таким чином, роль естетичних мотивів в екологічному вихованні надто велика, але це в неповній мірі враховується педагогами.

Вчені стверджують, що з одного боку, школярі сензитивні до естетичних видів діяльності, а з іншого – вони не вміють емоційно-естетично взаємодіяти з природою. До того ж і екоосвіта пронизана духом прагматизму – майже в усіх підручниках з охорони природи розглядаються природні ресурси, а не природа. Саме тому до природоохоронної роботи варто залучати моральні компоненти.

На нашу думку, якщо людина вважає, що краса природи, перш за все, є засобом для задоволення її потреб (відпочинок, рекреація, емоційне піднесення, духовне очищення тощо), то вона думає про утилітарну корисність природи для себе. Такий підхід привносить у взаємодію природи і людини елементи прагматичні, заважає

поглиблено оцінити внутрішні природні цінності, зрозуміти, що естетика природи – не економічний ресурс, її треба сприймати в романтичній площині. Естетична цінність природи повинна бути збережена не тільки через корисність для людини, а й тому, що вона є цінною для життя людини, для інших істот і для себе самої. Естетичне відчуття тоді стає природоохоронним, коли воно сприяє охороні природи заради неї самої, а не з метою використання її у власних інтересах.

Щодо естетичної мотивації, то відомий педагог П. Каптерев вказував, що "естетичне почуття саме по собі не має ніяких моральних елементів, воно складає окрему від моральності галузь, незалежно від неї, може з нею узгоджуватись, а може мати протиріччя... Естетичне почуття, за самою своєю природою, за своєю сутністю – егоїстичне почуття ..." [4, с. 113]. Все це означає, що педагоги повинні повністю усвідомлювати наслідки пробудження у дітей естетичного почуття. Естетичне почуття тоді є природоохоронним, коли воно сприяє охороні природи заради неї самої, а не для використання для власних цілей. Головне в естетичному вихованні – не виокремлювати його від розумового і морального. Слід визначити етичні обмеження в оцінці і використанні краси природи. Індивідуальні естетичні погляди повинні бути в контексті життєвих етичних роздумів, а етичні мотиви повинні впливати на естетичні оцінки.

Висновки. Таким чином, естетичне сприйняття природи має бути поєднане з моральним не тільки тому, що в ньому реально віддзеркалюється різнобічне життя людини, але й тому, що таке поєднання має запобігти появі прагматизму в ставленні до природи. Важливим принципом охорони природи є поєднання естетичного мотиву – бажання зберегти красу природи – з утилітарною метою збереження природи як внутрішньої цінності.

Література:

1. Борейко В.Е. Прорыв в экологическую этику / В.Е. Борейко.– К.: КЭЖЦ, 1999.- 128 с.
2. Винер Д. Экологическая идеология без мифов / Д.Винер // Вопросы философии.- 1995. - №5. – С. 82-98.
3. Геккель Э. Чудеса жизни / Э. Геккель.- СПб., 1908. – 220 с.
4. Каптерев П.Ф. Педагогическая психология / П. Ф. Каптерев. – СПб., 1914. – 489 с.
5. Розанов В. Что выражает собою красота природы / В. Розанов // Русское обозрение. - 1995. - № 10. – С. 601-623; №11. –С. 132-159; №12. – С. 639-670.
- 6.Троїцька Т.С. Філософська методологія у модернізації професійної підготовки педагога / Т.С.Троїцька. – Сімферополь: Таврія, 2006. – 376 с.
7. Ушинский К.Д. Избранные педагогические сочинения. / К.Д. Ушинский.–М.: Педагогика, 1983.- Т.1., С. 287.

8. Kellert Stephen R. The biophilia hypothesis: aristotelian aches of the “good life”, USA, Yale University, 1993. –42 p.

9.Hargrove Eugene C. C. Foundations of environmental ethics, New Jersey: Prentice Hall, 1988. – 229 p.

Надійшло до редакції 12.10.2013 року